

מתוך הספר: ברוך יחיאלי, עקיבא: צמיחתה, התפתחותה ולחימתה בשנות השואה, הוצאת מורשת, 1988

הקדמה

Habent sua fata libelli (לכל ספר מזל משלו) – אימרה רומית זו ניתן לייחס אל הספר הזה שהיננו מוסרים לידי הקורא, המתאר את צמיחתה, התפתחותה ומאבקה בשואה של תנועת הנוער הכלל-ציונית "עקיבא". הורתו ולידתו של הספר – בהתגברות זכרונות נעורים של המחבר, אשר כנער בעיירה קטנה בדרום-מזרח פולין הציץ לפרדסה המופלא של תנועת הנוער "עקיבא", "נפגע" ונשאר בו מספר שנים. לכשהתבגר ועמד על דעתו, עזב את "עקיבא" ועבר לתנועה אחרת, ואף במסגרתה הגשים את שאיפותיו החלוציות. במרוצת השנים תקפו אותו הכמיהה והנוסטלגיה אל הגן הקסום של חוויות הנעורים. הזכרונות של שְׁבַת אחים גם יחד, האווירה הייחודית של "עקיבא" והדים של השיחות והדיונים על אידיאלים נשגבים של האנושות ושל העם, על ערכי היהדות ומקוריותם ועל הדרישות של הגשמה עצמית במסלול החלוצי, כל אלה עלו בעוצמה רבה ולא הירפו ממנו עד שבשלה בו החלטה להעלותם בכתב ולהנציחם בספר.

בבואו ארצה, אחרי מלחמת העולם השנייה, נזדמן לידי "יומן יוסיטניה" שהופיע אז בארץ בתרגום לעברית. הקריאה על תלאותיהם של חברי "עקיבא" ועל גבורתם בתקופת השואה בפולין עשתה עליו רושם עז. בהשפעת היומן התחיל להתעניין בנעשה בתוך מחנה "עקיבא" בארץ. לתדהמתו נודע לו, כי "עקיבא" חדלה מלהתקיים, והרי לדעתו, תנועה זו היתה בפולין בין המובילות, ונמנתה עם פאר הנוער הציוני הכללי. אין תימה, איפוא, שאצל המחבר התעורר הרצון לחקור ולדרוש תופעה זו ועם הזמן הפך עבורו עיסוק זה לאתגר אינטלקטואלי.

קורותיו של הספר אשר לפנינו – מראשית הרעיון על כתיבתו ועד להוצאתו לאור יכולות לשמש חומר מרתק למחשבה. יש בהן כדי לעמוד על הבעיות, על המכשולים ועל הקשיים שבאיסוף תעודות ומקורות כתובים, מגוונים ומרובים. יש בהן כדי להכיר עלילות מפתיעות הקשורות בגביית עדויות מאנשים חברי "עקיבא", שפעלו בזמנו כאנשי שורה, כמדריכים ואף כמנהיגים. המחבר לא פסח גם על עדויות של אנשים שמחוץ ל"עקיבא", אשר הכירו את התנועה ומנהיגיה – ואלו הוסיפו היבטים מאלפים להבנת התופעה החברתית-החינוכית ששמה "עקיבא".

טיוטה ראשונה של כתב היד נתקלה כבר במבט ראשון בקבלת-פנים צוננת מצד אחדים ממנהיגי "עקיבא", אשר לא ראו בעין טובה עצם כתיבת תולדות התנועה על ידי איש "השומר הצעיר". הם חששו שלא יעלה בידו להציג נאמנה את בשורותיה וסגולותיה של התנועה, על האידיאולוגיה שלה ועל ערכיה, ובוודאי שלא יצליח, לדעתם, לתאר את רוחה היהודית, שאמנם קשה להגדירה, אך אין ספק שכולם חשו בקיומה והתבשמו בה.

המחבר הועמד, איפוא, במצב נבוך – כי הרי ללא גיבוי של יוצאי "עקיבא" יקשה עליו למצוא מערכת שתעיין בכתב היד, תעיר הערותיה ותתקן את הטעוֹן תיקון – וכל זאת כדי להעניק לספר מהימנות ולמצוא מוציא לאור. לאחר גילגולים רבים הובא כתב היד לידי ולאחר שעיינתי בו הגעתי למסקנה שהנה לפנינו הזדמנות להוציא ספר ראשון על תולדות תנועת נוער מיוחדת במינה, אשר לא זכתה עדיין למחקר יסודי ומקיף.

בפגישות אחדות של יוצאי "עקיבא", שהתקיימו ביוזמתי, נפלה הכרעה לתת יד להוצאת הספר. הודגש, כי דווקא שייכותו של המחבר לתנועה אחרת מעניקה לספר מידה רבה של אובייקטיביות ומהימנות. וכך קמה מערכת של שלושה אנשים: דוקטור יעקב פריי, דוקטור פביאן שלנג ודב יוהנס, אשר לא הסתפקה בעריכה לשונית וטכנית בלבד אלא עשתה חריש עמוק ותיקנה את הטעוֹן תיקון, והבהירה את הדורש הבהרה.

בחיפוש אחרי מוציא לאור נתמזל מזלו של הספר והוצאת "מורשת" – בית עדות על שם מרדכי אנילביץ' – הכירה בחשיבותה של מונוגרפיה על תנועת נוער כלל-ציוני. ההחלטה להוציא את הספר לאור נתקבלה ביוזמתם של רוז'קה קורצ'ק ויהודה טובין, שהוכיחו בכך רוחב אופקים יהודי. לדעתם יש בספר תרומה נכבדה להיסטוריוגרפיה של תנועות הנוער החלוציות.

"עקיבא" אינה ניתנת לתיאור רק על ידי הצגת מצעה הרעיוני, ניתוח משנתה וסיווגה לזרם פוליטי כלשהו. למען קבלת תמונה מלאה ונאמנה, יש להכיר את עולם המושגים הייחודיים של התנועה, שהחוויה היא מרכיב חשוב במכלול זה.

התנועה היתה אמנם פתוחה להשפעות העולם שמחוצה לה, מודעת לזרמים רעיוניים אוניברסליים ואהדתה הפעילה היתה נתונה למאבקים על חירות האדם, על חופש ועצמאות העמים ועל הקידמה החברתית והפוליטית. הכמיהה לשלום, לאחוזת עמים ולצדק סוציאלי היו מערכיה הבסיסיים. אך במעגל הפנימי – תולדות העם ומורשת האבות הן-הן שעיצבו את אופיה של התנועה והטביעו את חותמן על דרכה הייחודית. לכן חשוב לציין שתוכן החיים של התנועה היה בו מעין שילוב של הגישה השכלתנית של אחד-העם ומשנתו, עם התפיסה האמוציונלית והמיסטית של תנועת החסידות ועם תחושת השליחות שינקה מדמויות היסטוריות, משיחות בעיקר. המבקש, איפוא, להבין את מהותה של "עקיבא", שבניגוד לארגוני נוער אחרים מעולם לא רצתה להיות עתודה של מפלגה פוליטית כלשהי, חייב לחדור להווי האופייני שלה, ללמוד על האווירה ועל אורח החיים המיוחדים שלה.

מטרה זו עמדה לנגד עיני המחבר והמערכת, לכן אין לראות בספר זה מחקר היסטורי צרוף הבנוי על עובדות ותעודות בלבד, אלא מונוגרפיה (של תופעה חברתית-פוליטית) המשלבת בתוכה מחקר, סיפורת והערכות רטרוספקטיביות על אירועים ועל הנפשות הפועלות.

הקורא את תולדות "עקיבא" מהרהר ושואל: היתכן שתנועה מפוארת זו, שהצליחה להלהיב בני נוער רבים ולהחדיר בהם אמונה עמוקה ברעיונותיה ובדרכה, חדלה מלהתקיים ואיננה עוד? היתכן שהלהט, המסירות והדבקות בעשייה הינוכית וארגונית, מקוריות המחשבה ותחושת השליחות עד לנכונות להקרבה עצמית, האם כל אלה לא עמדו לתנועה לאחר השואה, בה ניספו רבים וטובים מחבריה? האם בכל אלה לא היה כדי למנוע היעלמותה של "עקיבא"?

התווה ומבקש פתרונות לחידה זו נתפס גם להרהור הבא: היתכן שקורותיה של תנועת "עקיבא" זו היו צמודות לאישיותו הכריזמטית של יואל דרייבלאט, מנהיגה הרוחני, ואשר כידוע, רק עם הצטרפותו עלתה התנועה על דרכה הייחודית? התנועה התפתחה בתנופה ועשתה חיל כל עוד הזין אותה דרייבלאט מהגותו המקורית והמעמיקה והישירה עליה מרוחו ומקיסמו האישי. היתכן, איפוא, שעם הסתלקותו ללא עת, נסתם מקור ההשראה, נגזז הכוח המניע והתחילה שקיעתה של התנועה?

חרף כל ההבדלים וההסתייגויות, מתבקשת הקבלה לאגודת "בני משה", שנוסדה על ידי אחד העם ושטובי "חובבי ציון" היו חבריה. בהסבירו את מטרותיה הדגיש אחד העם כי "איכותה המוסרית של האגודה קודמת לכמותה". האגודה התקיימה שמונה שנים בלבד והתפזרה עם הופעתה של הציונות המדינית. את פרשת "בני משה" סיכם אחד העם לאחר זמן-מה במאמר שהכתירו באופן רב-משמעי "נסיון שלא הצליח". האם עלינו לראות את "עקיבא" כתנועה ששאפה להתעלות לרמה של תנועה בעלת איכות רוחנית ומוסרית "הקודמת לכמותה", ובמשימתה זו לא הצליחה?

בספר זה ימצא הקורא גם סיפורי תעוזה וגבורה של אנשי "עקיבא" בתקופת השואה באירופה. חניכי "עקיבא" בפולין היו בין הראשונים שהרימו את נס המרד נגד הצורך הנאצי. מנהיגיה – דולק ליבסקינד, שמשון דרנגר, גוסטה דוידזון ועוד אחרים – הקדימו להתנער מן האשליה הנפוצה שניתן להינצל מסכנת ההשמדה האמיתית שנשקפת ליהודים, אותה פיענחו הם, וקראו למאבק עם נשק ביד. לא היה להם ספק שיהודי אירופה שתחת הכיבוש הגרמני נידונים לחיסול טוטלי. הם התקוממו, בידעם שאין להם כל סיכוי להינצל, וכל רצונם היה לא ללכת כצאן לטבח, אלא, אם כבר נגזר, ליפול בהגנה על כבודו של העם בעיני ההיסטוריה ועל כבודם האנושי. השואל והמבקש לדעת את המעיין ממנו שאבו החורים והבנות – לוחמי "עקיבא" – את עוז הרוח ותעצומות הנפש – יפנה ויעמיק לעיין במהותה של תנועתם וקורותיה.

דב יוהנס